Írta: Szabó László
2011. november 28. hétfő, 21:32 - Módosítás: 2013. december 13. péntek, 14:48

Néhány szó a gólyáról

A természetben és a természetből élő parasztember nemcsak tenyészti háziállatait, hanem a vadon élőket is jól ismeri. Életmódjukat, jellegzetes szokásaikat, mindennapi életük rendjét, viselkedésüket számon tartja. Felismeri az egyes állatok hangját, nyomát, tartózkodási helyét, feltűnésének, megszólalásának idejét. Tisztában van hasznukkal, kárukkal, elűzésüknek, távoltartásuknak, oda szoktatásuknak, becsalogatásuknak módozataival, technikáival. Tudja hogyan szaporodik, neveli utódait, mivel táplálkozik, mennyi szükséges és mennyi káros számú belőlük. Mindezekből a maga számára fontos következtetéseket von le. A rendestől eltérő viselkedésükből, jelenlétükből, szokatlan hangjukból jósol, hiedelmekkel veszi körül. Utánozza ilyen-olyan céllal hangjukat, mozgásukat. A velük való találkozásai, furcsa esetei családi, közösségi beszédtémákká válhatnak, igaztörténetek, mondák, mesék, anekdoták alapjai, alkotórészei lehetnek. Egy-egy állat valós vagy vélt tulajdonságai emberi jellemzésre is alkalmasak, szerepet játszanak a névadásban. Némelyikük szinte önálló életre kelhet, szimbólummá válhat, mitikus alakká növekedhet. Szinte végtelenségig sorolhatnók az ember és a vadon élő állat viszonyának különböző formáit, területeit. Jómagam néprajzi gyűjtéseim során fel-feljegyeztem az efféle történeteket, illetve érdeklődtem afelől, hogy mit tudnak egyik-másik teljesen vadon élő, vagy az ember környezetében előforduló, de nem tenyésztett állatról (pl. gólya, fecske, gerle, sündisznó, veréb, gyík, vakond, cserebogár, hörcsög, varjú). Úgy vélem közülük nem egyről mások is szívesen hallanának.

A bodrogközi Zalkodon 1996 júliusában alkalmam volt megfigyelni mintegy tíz napon át egy, az ablakom előtt álló villanyoszlopon fészkelő, két fiókát nevelő gólyapárt. A látottakról több embert is megkérdezhettem, s mindenki készséggel és szeretettel beszélt róluk, közölte velem saját tapasztalatait. Megtudhattam, hogy ők, akik gyermekkoruk óta szinte naponta látják őket, mit tudnak róluk, mit tartanak fontosnak. A gólya ugyanis olyan vadon élő madár, amelyik kedveli az emberlakta környezetet, úgymond együtt él az emberrel anélkül, hogy magára az emberre, az ember által előállított dolgokra neki magának szüksége lenne, s az ember pedig közvetlenül valami hasznát látná a gólyának. Szolnokon sokszor elnéztem, hogy a Zagyva-parti tízemeletes házak között, milyen otthonosan suhan át két gólyapár gyakran a nyolc-kilencedik emelet magasságában csőrében a távolabbi vízparti tocsogókban szerzett zsákmányával. Zalkodon a beton villanykarók tetejére a tanács szereltette fel azokat a szalagvas abroncsokat,

amelyekre a gólyák rakták fészkeiket. Már a kisebb gyermekek is elmondják, hogy a fészkeket a gólyapár közösen építi a vízparti kubikgödrök száraz növényeiből. A gallyak többsége kisujjnyi vastagságú, úgy 40-50 cm hosszú, kissé hajlott, ívelt formájú. Csőrűkben szálanként hordják össze, helyezik el, szinte fonják össze a fészket. A tavasszal, úgy március vége felé visszatérő gólyák az előző évit szokták kijavítani, friss tollal, lágy szárú növénnyel, száraz levelekkel, füvekkel kibélelni. Az öregekkel visszatérő előző évi gólyafiak építenek csak új fészket. Nekik muszáj is, mert a visszatérő öreg gólyák szabályszerűen elverik őket az "ősi fészekről". Ha az öregek nem térnek vissza, akkor valamelyik fiatalabb veszi birtokba az árván maradt fészket.

A tojásokat (4-6 db) úgy május vége felé rakják le és kezdik meg a költést. A tojásokon a gólyapár felváltva költ; azaz nemcsak a tojó, hanem a hím is ül a tojáson. Egymást ki is szolgálják: a tojáson ülőnek visszatérő párja hoz mindig élelmet. A kikelt kis gólyák csőre fekete, a lábuk fehér, s szürke, ritkás tollpehely borítja testüket. A tojáshéjat a fészek szélére tolják, s lerugdossák a földre. A kicsiket, amíg meg nem tollasodnak a szülők állandóan árnyékban tartják, úgy állnak, hogy ne süsse őket a nap. Ha az egyik élelemért megy, a másik úgy fordul, hogy árnyékával óvja fiókáit a tűző sugaraktól. Egyébként a gólyák mindig állnak a fészekben, s úgy helyezkednek, hogy lehetőleg széllel szembe forduljanak. A tolluk így lesimul, nem borzolódik fel. A gólyák mindig egy fészekaljat költenek csak, szemben a fecskékkel, akik kettőt, olykor hármat is felnevelnek. A megfigyelt fészekben két kis gólya volt. Ezek július közepe táján már annyira megtollasodtak, hogy repülni tanultak. Július 12-én készítettem róluk az első feljegyzést. Tanúja lehettem első szárnypróbálgatásaiknak, illetve annak, hogy a fészket még elhagyni nem tudó gólyafiakat, hogyan táplálják. Mindent hoztak nekik, kisebb halat, siklót, békát, ebihalat, bogarakat, de néha még pockot is. A helyiek szerint kedvenc ételük a lótetű, ami régen bőségesebben volt, mert Zalkodon nagy állattartás volt, s minden ház ganédombján nyüzsögtek a férgek. A gólyák ezért a ház udvarára is leszálltak értük. Egyszer egyik gólya siklóval tért haza. Ezen nem osztozott a két fióka. Az egyik egyedül ette meg. Máskor egy kisebb csukát hozott a csőrében, de valahogyan leejtette a földre, s az ott is maradt. Azt mondták a helybeliek, hogy amit leejtenek, azt nem veszik fel újra. A gólyafészek alatti rész néha igencsak szemetes: a gólya ürüléke, lehullott tojáshéj, ételmaradék, a fészek töredezett vesszői kupacban állnának a község belterületén, ha az emberek el nem takarítanák. A gólya ürüléke igen erős, pl. a gépkocsi festését is felmarja.

A gólya nem ad hangot, mint más madár, hanem kelepel: hátrahajtott fejjel összeveri a csőrét. Hogy a kelepelés mit jelent, azt nem tudják megmondani. Van, aki szerint a párját hívja, van, aki úgy véli jelt ad a másiknak, némelyek szerint szerelmes. Nem egyértelmű egyik magyarázat sem, mert olyankor is kelepel, amikor mellette van a másik.

A gólyák a költés után úgy másfél hónapra próbálgatják először szárnyaikat. Kiállnak a fészek szélére és ott helyben puhán fel-felugrálnak 5-10 cm magasra és szárnyukat kissé meglebbentve egyensúlyoznak. Egyre erősebb szárnycsapásokat tesznek és magasabbra emelkednek. Megpróbálnak mindig magasabbra ugrani, majd szilárdan visszatalálni a fészek szélére, mígnem siklórepülésbe kezdenek, egy-egy szárnycsapással megemelve magukat. Nekem nem sikerült kifogni, amikor fennmaradva a levegőben távolabbra repültek. Olyat sem láttam, hogy az öregek segítettek volna nekik. Ugyanis azt mondták, hogy szárnyukkal néha alávágnak a bizonytalankodó újoncnak, hogy egyensúlyi helyzetbe kerüljön.

A gólyák augusztusra már biztosan repülnek. Maguk szerzik be az élelmüket. Augusztus közepe táján a határban egy-egy öregekből és fiatalokból álló csapat már gyülekezik a határ egy élelemben gazdagabb részén és együtt táplálja fel magát a hosszú útra. Szeptember közepére eltávozik az utolsó csapat is. A megürült gólyafészek oldalába verebek nagyobb számban is befészkelik magukat, ezek zöme csak a gólyák érkezésekor költözik ki onnan. Egy-két család főleg az öregebb, nagyobb fészekben akkor is megmarad, ha itt vannak fészek gazdái.

Az emberek, főleg a gyerekek számon tartják, hogy hol van a faluban gólyafészek, hány kiköltött fióka van. A falu végén Kenézlő felé volt egy, amiben öt kicsi is volt. Ez a gólyapárnak igen nagy terhet jelenthetett, mert a fiókák rengeteget esznek, s mint tapasztaltam elég lehet kettőt is ellátni. A gólyát mindenki - akárcsak a fecskét - védi, szereti, óvja. Elpusztítani, a beteg állatot sorsára hagyni megvetendő, bűnös cselekedet. Többen említették, hogy a sérült állatot hazavitték, törött lábát sínbe rakták, törött szárnyát visszavágták, s nem engedték szeptemberben útra kelni, hanem a baromfiudvarban elvolt a tyúkokkal, télen külön helyet biztosítottak neki az istállóban. A gólyák tavaszi megjelenését (március vége, április eleje)

számon tartják. Ha késnek, azt rossz előjelnek tekintik, akárcsak idő előtti távozásukat. Rossz termést, korai hideget, hosszú telet várhatnak. A kisleányok, ha meglátják az első gólyát, hangosan kiabálják:

Gólyát látok,

Szeplőt hányok!

Gólya, gólya vaslapát,

Hozzál nekem kisbabát!

Gólya, gólya gilice,

Mitől véres a lábad

Török gyerek megvágta,

Magyar gyerek gyógyítja.

Síppal, dobbal,

Nádi hegedűvel.

A fél lábon állásra, ugrálásra mondják: gólyalábon áll, gólyalábon ugrál. A borzas, elhanyagolt hajú nőre: olyan a feje (haja), mint a gólyafészek. Ha valakin már látni, hogy várandós, úgy adják hírül: Icáéknál is rászállt a kéményre a gólya vagy Mariék kéményén (házán) is kelepel már a gólya. Gólyaláb a neve annak a legalább két és fél méter magasságú, alsó harmada tájékán lábtartóval ellátott karó- vagy léc párnak, amivel régebben a vizes, sáros tocsogókban, vízállásokban, lápon közlekedtek. Gyerekjátékként még ma is feltűnik. Zalkodon is a legkedveltebb mulató nóták közé tartozik, a közismert Gólya, gólya, hosszú lábú gólya...